

Barbara Kryk

RELACJE EKONOMII SPOŁECZNEJ Z KONCEPCJĄ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Barbara Kryk, dr hab. prof. US – Uniwersytet Szczeciński

adres korespondencyjny:
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
71-101 Szczecin ul. Mickiewicza 64
e-mail: krykb@wneiz.pl

RELATIONS OF SOCIAL ECONOMY CONCEPT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

SUMMARY: One of the essential conditions of sustainable development is social sustainability. For this reason, it is reasonable to look for relations between currently prevalent social economy (for some time perceived as an antidote to social problems arising from the imperfections of the market economy and the state) and the concept of sustainable development. Objective of the article was to present the relation between these two concepts. The article demonstrates the complementarity of the social economy concept against sustainable development and identifies the activities necessary to enhance the role of social economy as a category of development.

KEY WORDS: sustainable development, social economy, relations

Wstęp

Trudności w terminowej realizacji celów zrównoważonego rozwoju powodują nie tylko poszukiwanie przyczyn takiej sytuacji, ale również różnych sposobów przyspieszających ten proces. Za jeden z takich „sposobów” można uznać ekonomię społeczną, która od pewnego czasu jest traktowana jako *antidotum* na szeroko rozumiane problemy społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu lokalnego. Jako taka wpisuje się w koncepcję zrównoważonego rozwoju, dlatego też celem niniejszego opracowania było wskazanie podstawowych relacji między nią a ekonomią społeczną. Refleksje nad tymi relacjami rozpoczęto od przedstawienia związków na poziomie celów, zasad i ich zakresu. Na tym tle pokrótce przedstawiono istotę, cele i funkcje ekonomii społecznej. Przeprowadzona analiza pozwoliła wskazać, jakie działania są niezbędne do wzmocnienia roli ekonomii społecznej jako kategorii rozwojowej.

Cele zrównoważonego rozwoju jako punkt odniesienia do ekonomii społecznej

Zagadnienia dotyczące zrównoważonego rozwoju stanowią zasadniczy obszar zainteresowań Organizacji Narodów Zjednoczonych już od 1969 roku, kiedy przedstawiono słynny raport U-Thanta *Człowiek i Środowisko*, w którym wskazano na negatywne konsekwencje zniszczenia środowiska naturalnego. W 1972 roku w uchwale Konferencji Sztokholmskiej ONZ podkreślono, że odpowiedni stan środowiska stanowi istotny warunek korzystania z praw człowieka. Od tamtej pory odbyło się bardzo wiele różnorodnych konferencji na ten temat, w trakcie których została wypracowana koncepcja zrównoważonego rozwoju. Sednem tej koncepcji było wskazanie priorytetów, można wręcz powiedzieć – celów ostatecznych (nadrzędnych) rozwoju społecznego i gospodarczego. Najbardziej analitycznie cele zrównoważonego rozwoju zostały ujęte w powszechnie znanej definicji D. Pearce’a, E. Bariera, A. Markandy. Według nich celami nadrzędnymi takiego rozwoju są¹:

- szeroko rozumiany dobrobyt społeczny i odpowiednio wysoka jakość życia;
 - sprawiedliwość: wewnątrzpokoleniowa, międzypokoleniowa oraz wobec bytów nieosobowych;
 - bezpieczeństwo.
- Osiągnięcie celów nadrzędnych jest ściśle związane z realizacją:
- określonej wiązki celów społecznych, w tym:
 - wzrostu realnego dochodu *per capita*,
 - poprawy stanu zdrowotnego i poziomu żywienia,

¹ D. Pearce, E. Barrier, A. Markanda, *Sustainable Development, Economics and the Environment in the World*, Aldershot 1990.

- opartego na zasadach *fair play* dostępu do zasobów środowiska przyrodniczego,
- poprawy poziomu wykształcenia i świadomości ekologicznej;
- celu podstawowego zrównoważonego rozwoju, jakim jest trwałość, czyli samopodtrzymywanie się wzrostu, co oznacza zapewnienie takiej ingerencji w środowisko, aby nie pogarszał się stan środowiska, a jednocześnie zostały zagwarantowane przyrodnicze podstawy funkcjonowania systemów społeczno-gospodarczych.

Wskazane przez nich cele są zbieżne z założeniami zrównoważonego rozwoju opartymi na najczęściej stosowanej na konferencjach międzynarodowych definicji Komisji Bruntland z 1987 roku. Komisja ta przyjęła, że zrównoważony rozwój to taki, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia bez ponoszenia ryzyka, że przyszłe pokolenia nie będą mogły zaspokoić swoich potrzeb. Zawiera się to w dwóch kluczowych koncepcjach:

- koncepcji „potrzeb”, zwłaszcza podstawowych potrzeb świata ubogich, które powinny stanowić nadrzędny priorytet;
- idei ograniczeń nakładanych przez uwarunkowania technologiczne i społeczną organizację na zdolność środowiska do zaspokajania obecnych i przyszłych potrzeb².

Komisja podjęła się również określenia zasad rozwoju społecznego w aspekcie problemów poruszanych dotychczas na arenie międzynarodowej. Efektem tego było między innymi sformułowanie definicji zrównoważonego społeczeństwa, do której niedawno dodano trzeci punkt dotyczący jakości życia. Przez co definicja brzmi teraz następująco: „*zrównoważone społeczeństwo to społeczeństwo zaspokajające potrzeby obecnego pokolenia, niezagrażające możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń, w którym każda istota ludzka ma możliwość do rozwoju osobistego w warunkach wolności w obrębie zrównoważonego społeczeństwa i w harmonii z otoczeniem.*”³ Dzięki temu uzupełnieniu możliwe było odniesienie się do trzech wymiarów dobrobytu: ekonomicznego, ekologicznego i społecznego oraz podkreślenie, że każdy człowiek ma prawo do dobrego i godnego życia.

Ogromną rolę w opracowaniu koncepcji zrównoważonego rozwoju odegrała Konferencja na temat Środowiska Naturalnego i Rozwoju, nazywana Szczytem Ziemi, która odbyła się w Rio de Janeiro w 1992 roku. Uczestnicy szczytu przyjęli wówczas pięć dokumentów⁴, w których określono istotę, cele, zasady zrównoważonego rozwoju oraz prawa i obowiązki wynikające z tych zasad, a także program działań, zaleceń i wytycznych służących osiągnięciu globalnego trwał-

² *Our Common Future*, red. G. Bruntland, Oxford University Press, Oxford 1987, s. 19.

³ G. van de Kerk, A. Manuel, *A comprehensive index for a sustainable society: The SSI – the Sustainable Society Index. Ecological Economics*, t. 66(2-3). Sustainable Society Foundation 2008.

⁴ *Deklarację z Rio w sprawie Środowiska i Rozwoju, Ramową Konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (Konwencja Klimatyczna), Konwencję o Różnorodności Biologicznej, Prawnie Niezobowiązujące Zasady Konsensusu Globalnego w sprawie Zarządzania, Ochrony i Rozwoju Zrównoważonego Wszystkich Typów Lasów (Deklaracja o lasach)*. Zob. *Raport Kompas Rio+10*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2002.

go i zrównoważonego rozwoju w XXI wieku⁵, zwany Agendą 21. Agenda definiuje narzędzia wdrażania zrównoważonego rozwoju zarówno na poziomie globalnym, jak i lokalnym. Jeden rozdział poświęcono umacnianiu roli różnych grup społecznych, w tym dzieci, młodzieży i kobiet. Podkreślono w ten sposób, że występowanie nierówności społecznych i nierówności płci wpływa negatywnie na dobrobyt społeczny i jakość życia, a zatem utrudnia realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju. Wskazano również na rolę, jaką odgrywają organizacje trzeciego sektora, różne inne organizacje społeczne oraz lokalne wspólnoty społeczne w realizacji celów zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza na poziomie lokalnym. Ten kontekst społeczny i lokalny zrównoważonego rozwoju w Agendzie 21 oraz innych wspomnianych dokumentach stanowi dobry punkt odniesienia do ekonomii społecznej.

Kolejnym dokumentem o randze światowej była, mająca kompleksowy charakter, *Deklaracja Milenijna Narodów Zjednoczonych*⁶, przyjęta na 55 sesji Zgromadzenia Ogólnego w 2000 roku. Zadeklarowano w niej konkretne działania, jakie są niezbędne do realizacji wcześniej podjętych zobowiązań. Natomiast podczas Światowego Szczytu Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu w 2002 roku odnowiono, uaktualniono i poszerzono po 10 latach program *Agenda 21*. Wskazano na pięć następujących priorytetowych zagadnień w obszarze zrównoważonego rozwoju: wody, energii, zdrowia, rolnictwa, bioróżnorodności. Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę bardziej równomiernego podziału korzyści z globalizacji i lepszego zarządzania zasobami międzynarodowymi. Przyjęto *Plan Działań z Johannesburga* oraz *Deklarację z Johannesburga w sprawie Zrównoważonego Rozwoju*, w której między innymi podjęto zobowiązanie „budowania humanitarnego, sprawiedliwego i wrażliwego społeczeństwa globalnego, uznając, że wszyscy ludzie mają prawo do godności”. Stwierdzono tam również, że „wyeliminowanie ubóstwa, poprawa warunków życia ludzi ubogich (poprzez zwiększenie ich perspektyw w takich sferach, jak posiadanie ziemi, dochody, kredyty, edukacja, modernizacja rolnictwa), zmiana wzorców konsumpcji i produkcji (między innymi poprzez czterokrotne zwiększenie wydajności energetycznej, zwiększenie odpowiedzialności podmiotów gospodarczych i stworzenie bodźców dla bardziej ekologicznej produkcji), poprawa kondycji zdrowotnej, zagwarantowanie dostępu do energii, poprawa zaopatrzenia w słodką wodę oraz ochrona i zarządzanie bazą zasobów naturalnych dla rozwoju gospodarczego i społecznego stanowią cele i istotne warunki zrównoważonego rozwoju”⁷.

Działania podejmowane na potrzeby realizacji tych celów przez ostatnie 10 lat nie przyniosły zamierzonych efektów. Toczące się w różnych częściach świata konflikty zbrojne, zachodzące niekorzystne zmiany demograficzne i spo-

⁵ *Program działań na wiek XXI w kierunku globalnego rozwoju zrównoważonego (Agenda 21)*.

⁶ *Deklaracja Milenijna Narodów Zjednoczonych*, Ośrodek Informacji ONZ, Warszawa 2002.

⁷ *Analiza dokumentów i decyzji organów UNEP za 2002 rok*, Warszawa: Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 2002; K. A. Annan, *W trosce o przyszłość naszej planety. Przemówienie na Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju*, Johannesburg 2002, www.unic.un.org/pl/johannesburg (30.07.2012).

łeczne, różne negatywne efekty procesów globalizacyjnych, w tym panujący od kilku lat kryzys ekonomiczny oraz brak spójności w realizacji podjętych zobowiązań bardzo opóźniają wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju. Nie pomógł nawet ostatni Szczyt Ziemi (tak zwany Rio 20+) w 2012 roku w Rio de Janeiro, w którym pokładano ogromne nadzieje. Na tym spotkaniu miano się skupić na dwóch głównych kwestiach: efektywnym promowaniu zrównoważonego rozwoju oraz globalnej instytucjonalizacji współpracy, która powinna doprowadzić do większej harmonizacji i efektywności tych działań. Niestety, uczestnicy bardziej skupili się na trwającym kryzysie gospodarczym niż ochronie środowiska czy sprawach społecznych. Ponownie więc bieżące sprawy ekonomiczne „przeważały” problemy społeczne i ekologiczne, odsuwając w czasie realizację celów ostatecznych. Jaffrey Sachs, komentując Szczyt Ziemi na łamach „Project Syndicate”, podsumował: *największym efektem konferencji w Rio nie będzie nowy traktat, wiążące klauzule czy zaangażowanie polityczne. Będzie to wezwanie do działania na poziomie globalnym, ponieważ politycy zamiast kreować nowe wzorce działają pod wpływem opinii publicznej, to ona sama musi żądać warunków umożliwiających przetrwanie*.⁸ Nieprzyjęcie kompleksowych rozwiązań na Szczycie może więc spowodować, że część państw poczuje się „zwolnionych” z obowiązku szybkiego podejmowania wcześniej określonych działań. Natomiast Unia Europejska, będąca liderem we wdrażaniu koncepcji zrównoważonego rozwoju, znowu zostanie pozostawiona sama sobie, co może pogłębić istniejące problemy i opóźnić realizację ustalonych celów.

Cele i zasady zrównoważonego rozwoju wyznaczają bowiem zasadnicze kierunki rozwoju Unii Europejskiej, wyrażone między innymi w Traktacie o Unii Europejskiej. Jeden z zapisów (istotnych z punktu widzenia niniejszego opracowania) mówi o konieczności promocji w ramach Wspólnoty harmonijnego i zrównoważonego rozwoju ekonomicznej działalności, zrównoważonego i nieinflacyjnego wzrostu z poszanowaniem środowiska, wysokiego poziomu zatrudnienia i opieki społecznej, wzrastającego poziomu i jakości życia oraz ekonomicznej i społecznej spójności, i solidarności wśród krajów członkowskich⁹. Podobne zapisy są w Strategii zrównoważonego rozwoju Unii Europejskiej, według których wdrażanie takiego rozwoju ma zapewnić pokoleniom obecnym i przyszłym stały wzrost jakości życia i dobrobytu na Ziemi. Dlatego łączy się z propagowaniem dynamicznej gospodarki przy pełnym zatrudnieniu obywateli i wysokim poziomie ich wykształcenia, ochrony zdrowia, spójności społecznej i terytorialnej oraz ochrony środowiska – w świecie, w którym panuje pokój, bezpieczeństwo i poszanowanie różnorodności kulturowej¹⁰.

⁸ P. Siergiej, *Rio +20, Szczyt Ziemi czy szczyt pustostłowa?*, „Gazeta Wyborcza.pl”, wyborcza.pl/eko/1,113774,11977564,Rio_20_Szczyt_Ziemi_czy_szczyt_pustostlowia.html (6.08.2012).

⁹ *Trety on European Union*, „Official Journal” C 1992, s. 191.

¹⁰ *Odnowiona strategia UE dotycząca zrównoważonego rozwoju*, Rada Unii Europejskiej 10917/06, Bruksela 2006.

Analiza celów zrównoważonego rozwoju pozwala zauważyć jego trzy podstawowe wymiary¹¹ odzwierciedlające specyficzne podejście do problematyki rozwoju. Pierwszy wymiar (gospodarczy) jest związany z ewolucyjną perspektywą wskazującą na konieczność podejmowania międzypokoleniowej, długookresowej analizy konsekwencji rozwoju społeczno-ekonomicznego z poszanowaniem jego podstaw przyrodniczych. Z tym wiąże się drugi wymiar – środowiskowy – związany z trwałością zasobów przyrodniczych. Trwałość kapitału przyrodniczego jest bowiem warunkiem świadczenia usług niezbędnych do zaspokojenia zmieniających się potrzeb materialnych i niematerialnych społeczeństwa, co – jak wiadomo – determinuje rozwój. Trzeci wymiar natomiast to wymiar społeczny, wskazujący priorytety rozwoju społecznego, ustanawiające reguły sprawiedliwości zgodnie z ludzkimi potrzebami. Inaczej mówiąc, współczesna społeczność międzynarodowa podkreśla konieczność dostosowania dystrybucji zasobów do potrzeb z uwzględnieniem współczesnych nierówności społeczno-ekonomicznych oraz przyszłych pokoleń. Uznaje się tu również konieczność polityczno-instytucjonalnej regulacji procesów gospodarczych w imię realizacji tych wytycznych¹².

Ten ostatni wymiar jest szczególnie istotny, gdyż w kontekście współczesnego rozumienia dobrobytu społecznego i dążenia do zapewnienia wysokiej jakości życia narastające dysproporcje w zaspokajaniu potrzeb i związane z tym nierówności społeczne stanowią jeden z głównych problemów cywilizacyjnych. Trudno bowiem mówić o zadowoleniu i budowie dobrobytu społecznego, gdy pogłębiają się nierówności w dystrybucji dochodów. Powyższą obserwację potwierdza hipoteza D. Bernoulliego, z której wynika, że wraz ze wzrostem nierówności w dystrybucji dochodów spada spójność społeczna i dobrobyt¹³. Istniejące problemy społeczne są przesłanką poszukiwania i proponowania nowych sposobów ich rozwiązania, które wspomogą realizację celów zrównoważonego rozwoju. Jednym z takich rozwiązań jest ekonomia społeczna.

W najprostszy sposób komplementarny charakter ekonomii społecznej względem koncepcji zrównoważonego rozwoju można zobrazować, posługując się rysunkiem numer 1. Przedstawiono na nim najbardziej popularne, graficzne ujęcie koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz podstawowe zależności występujące między trzema komponentami: gospodarką – społeczeństwem – środowiskiem (ze względu na wąskie ramy niniejszego opracowania nie będą tu one szczegółowo analizowane). Zależności te tylko na pozór wydają się „proste”, w rzeczywistości są one bardzo skomplikowane i jakakolwiek zmiana w poszczególnych obszarach zawsze pociąga za sobą zmiany w pozostałych komponentach. Jednocześnie w każdym rodzaju tych zależności mogą wystąpić efekty pozytywne lub negatywne dla społeczeństwa, które oddziałują na jakość życia i dobrobyt

¹¹ Obok tych dwóch podstawowych można mówić o zrównoważeniu w wymiarze polityczno-instytucjonalnym, przestrzennym oraz moralno-etycznym.

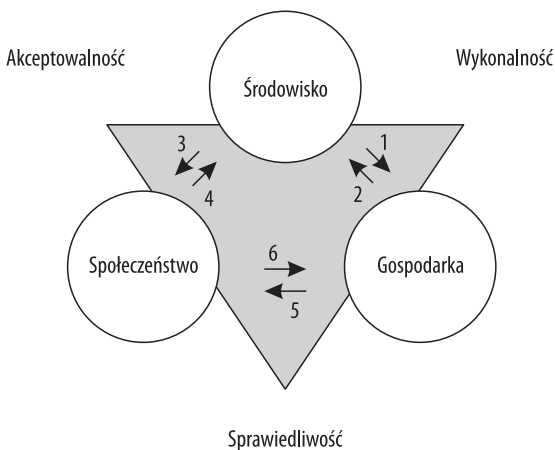
¹² Por. D. Pieńkowski, *Koncepcja sprawiedliwości w teorii ekonomii zrównoważonego rozwoju*, w: *Teoretyczne aspekty zrównoważonego rozwoju*, red. B. Poskrobko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2011, s. 204-205.

¹³ D. Bernoulli, *Exposition of a New Theory on the Measurement of Risk*, "Econometrica" 1954, t. 22, nr 1, s. 24.

społeczny. Negatywne efekty (na przykład wykluczenie społeczne, ubóstwo, dyskryminacja, problemy demograficzne, niekorzystne zmiany klimatyczne powodujące brak wody czy żywności, problemy energetyczne) wywołują zapotrzebowanie na działania z zakresu ekonomii społecznej. Z tego względu zarówno państwo, jak i społeczności lokalne powinny wpływać na kształtowanie tych relacji poprzez stosowanie odpowiednich instrumentów czy to polityki gospodarczej, społecznej, ekologicznej, czy też rozwoju regionalnego. Relacjom tym można przypisać umowne atrybuty, które powinny je charakteryzować, a tym samym wskazywać skutki podejmowanych interwencji¹⁴. Do tych atrybutów zalicza się akceptowalność, wykonalność i sprawiedliwość. Jeżeli stosowane formy interwencji i instrumenty będą odpowiadać atrybutom, to będzie możliwe wypracowanie mechanizmów ułatwiających pogodzenie sprzecznych interesów, a zatem realizacja celów zrównoważonego rozwoju. W osiągnięciu tego zrównoważenia pomaga ekonomia społeczna, która „spotyka się” z koncepcją zrównoważonego rozwoju właśnie na gruncie spraw społecznych, jakości życia i dobrobytu społecznego. Stwarza ona szansę na wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań, które pozwolą między innymi lepiej wykorzystać posiadane zasoby i ograniczyć niedoskonałości gospodarki rynkowej, przyczyniając się do rozwoju.

Współcześnie ekonomia społeczna jest komplementarna względem koncepcji zrównoważonego rozwoju. Ich wspólną płaszczyzną jest jakość życia i dobrobyt społeczny, a także niektóre zasady, na jakich się one opierają. Mianowicie koncepcja zrównoważonego rozwoju odwołuje się, jak już wspomniano, do zasad równości i sprawiedliwości wewnątrz- i międzygeneracyjnej przy poszano-

Rysunek 1
Zrównoważony rozwój – podstawowe zależności

Źródło: K. Rosiek, op. cit., s. 199.

¹⁴ K. Rosiek, *Ekonomia społeczna a ochrona środowiska*, w: *Wokół ekonomii społecznej*, red. M. Frączek, J. Hausner, S. Mazur, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2012, s. 198.

waniu środowiska przyrodniczego, łącząc to z odpowiedzialnością podmiotów użytkujących środowisko. Natomiast ekonomia społeczna obok zasad solidarności i sprawiedliwości społecznej nawiązuje do społecznej gospodarki rynkowej, przedsiębiorczości (zwłaszcza o zasięgu lokalnym), odpowiedzialności społecznej za siebie i swoje najbliższe otoczenie. Skupia się też ona w większym zakresie na relacjach społecznych, uznając je za ważny czynnik determinujący powodzenie prowadzonych działań. Odwołując się do słynnego hasła austriackiej Partii Zielonych: „myśl globalnie, działaj lokalnie”, można powiedzieć, że ekonomia społeczna skupia się na realizacji drugiej części tego hasła, pozostawiając realizację pierwszej w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Ekonomia społeczna – istota, cel, funkcje

Ekonomia społeczna jako koncepcja teoretyczna i praktyka gospodarowania pojawiła się we Francji w XIX wieku. Zainteresowanie nią powróciło w latach osiemdziesiątych XX wieku, zaś nasilenie jej praktycznego stosowania właśnie obserwujemy. Jest to związane między innymi z trwającym załamaniem gospodarczym, które jest nie tylko kryzysem systemu bankowego i następującej po nim destabilizacji makroekonomicznej, ale również kryzysem tradycyjnej ekonomii, starych form produkcji i konsumpcji, źródeł energii i środków transportu. W takiej sytuacji niezbędne jest przeprowadzenie odpowiednich zmian strukturalnych, instytucjonalnych i infrastrukturalnych, które stworzą podstawę do jakościowo odmiennego rozwoju. Podczas takiej transformacji centralne miejsce będą zajmować innowacje środowiskowe i społeczne. Robin Murray twierdzi, że innowacje społeczne są równie ważne, jak środowiskowe i będą odgrywały kluczową rolę w zmianie polityki wobec środowiska naturalnego¹⁵. Jego pogląd potwierdza pośrednio wcześniejsze stwierdzenie, że ekonomia społeczna jest komplementarna względem koncepcji zrównoważonego rozwoju.

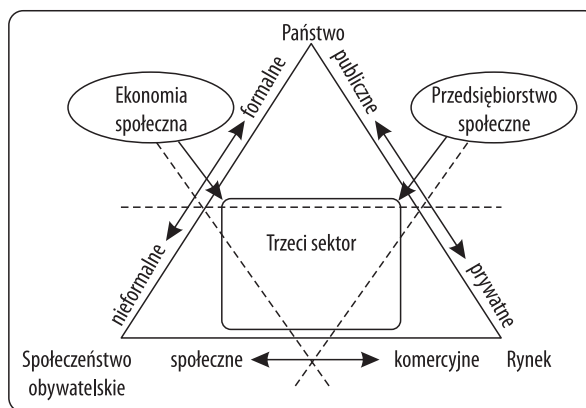
Istnieją różne definicje i określenia ekonomii społecznej¹⁶. Według Jerzego Hausnera jest ona segmentem gospodarki, w którym organizacje są zorientowane na społeczną użyteczność, a wypracowywana przez nie nadwyżka służy realizacji celu społecznego. Segment ten jest ulokowany w trójkącie, którego boki wyznaczają – gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne (rysunek 2)¹⁷.

¹⁵ R. Murray, *Niebezpieczeństwo i szansa. Kryzys a nowa ekonomia społeczna*, „Ekonomia Społeczna” 2010, nr 1, s.90.

¹⁶ Niektórzy definiują ekonomię społeczną jako system działań zmierzających do realizacji celów społecznych przy wykorzystaniu metod gospodarczych. Zob. *Podręcznik podmiotów ekonomii społecznej*, red. A. Potoka, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2012.

¹⁷ J. Hausner, *Ekonomia społeczna jako kategoria rozwoju*, w: *Ekonomia społeczna a rozwój*, red. J. Hausner, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2006, s. 13.

Rysunek 2
Systemowe usytuowanie ekonomii społecznej

Źródło: J. Hausner, op. cit., s. 13.

Ze schematu na rysunku 2 wynika, że ekonomia społeczna jest obszarem, w którym przenikają się podstawowe segmenty systemu społecznego. Wprawdzie najsilniej jest ona związana z trzecim sektorem, ale jednocześnie wykonuje działania sektora publicznego (na przykład w zakresie polityki zatrudnienia, społecznej, edukacyjnej, ochrony zdrowia, gospodarki komunalnej) oraz sektora prywatnego (na przykład w zakresie ochrony środowiska, rolnictwa ekologicznego, wytwarzania produktów regionalnych czy społecznej odpowiedzialności biznesu)¹⁸. Takie postrzeganie ekonomii społecznej jest zgodne ze stanowiskiem OECD, która postuluje traktowanie jej jako aktywności komplementarnej w stosunku do rynku i państwa¹⁹, uzupełniającej niedobory i niedociągnięcia wynikające z niedoskonałości gospodarki rynkowej. To usytuowanie ekonomii społecznej sugeruje również, że powinna ona sprzyjać godzeniu odmiennych racjonalności przypisywanych – rynkowi (racjonalność alokacyjna), państwu (racjonalność dystrybucyjna) i społeczeństwu (racjonalność solidarności). Podkreśla to jej rolę komplementarną w stosunku do pozostałych segmentów, a jednocześnie prorozwojową w stosunku do gospodarki.

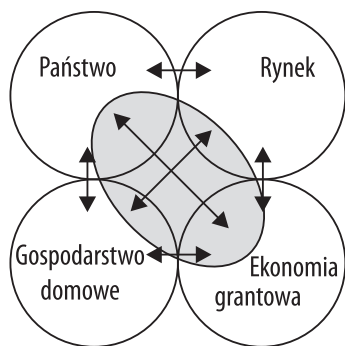
Robin Murray określa ekonomię społeczną jako twór hybrydowy, składający się z czterech odmiennych subekonomii: rynku, państwa, ekonomii grantowej oraz gospodarstwa domowego (na rysunku 3 obrazuje ją zaciemniony obszar). Każda z nich ma inne metody pozyskiwania zasobów, odmienne struktury kontroli i alokacji, własne zasady i warunki dystrybucji przychodów i swoiste reguły wzajemności. Elementem łączącym te różne sfery jest to, że ich siłą sprawczą są wartości społeczne będące nadrzędnym imperatywem, a nie biznesowe dążenie

¹⁸ Szerzej M. Rymsza, *Stara i nowa ekonomia społeczna. Polska na tle doświadczeń europejskich*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2.

¹⁹ Cyt. za W. Kwaśnicki, *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2.

do osiągnięcia zysku. Sfery te są powiązane etyką (ekonomia moralna), zasadą wzajemności (ekonomia grantowa), a charakter produkcji waha się od mikro-skali na poziomie gospodarstwa domowego do usług świadczonych w skali makro przez państwa narodowe. Na rysunku 3 wyraźnie widać, że podobnie jak w ujęciu Jerzego Hausnera, każda z czterech subekonomii jest tylko częściowo zaangażowana w ekonomię społeczną. Nie można zatem oczekiwać, że ekonomia społeczna będzie alternatywą dla którejś z subekonomii. Z powodzeniem natomiast może je wspomagać w poszukiwaniu rozwiązań trudnych problemów, a nawet stanowić podstawę innowacji w poszczególnych sferach, co powinno pozytywnie wpłynąć na rozwój zrównoważony.

Rysunek 3
Ekonomia społeczna

Źródło: R. Murray, op. cit., s. 101.

Ekonomia społeczna posiada specyficzne cechy odróżniające ją od tradycyjnej ekonomii opartej na prostej produkcji i konsumpcji dóbr. Mianowicie²⁰:

- cele działania jej podmiotów i mechanizmy kontrolowania działalności mają charakter społeczny;
- oferuje dobra i usługi przynoszące korzyści określonej grupie beneficjentów, którymi z zasady są osoby defaworyzowane;
- dochody z działalności przeznaczane na cele społeczne;
- intensywnie wykorzystuje rozproszone sieci w celu utrzymania i zarządzania relacjami, wspieranymi przez sieć szerokopasmową, telefon komórkowy i inne środki komunikacji;
- zacierane są granic pomiędzy produkcją a konsumpcją;
- istnieje nacisk na współpracę i powtarzalne interakcje, opiekę i utrzymanie bardziej niż na zwyczajną konsumpcję;
- dużą rolę odgrywają wartości i misje.

²⁰ R. Murray, op. cit., s. 89.

Ogólne cechy ekonomii społecznej są związane z jej zasadami. Wśród nich Jacques Deofourny i Patrick Develtere wymienili²¹:

- nadrzędność świadczenia usług dla członków lub wspólnoty względem zysku;
- autonomiczne zarządzanie;
- demokratyczny proces decyzyjny;
- prymat ludzi i pracy w stosunku do kapitału przy podziale dochodu;
- lokalne zakorzenienie;
- działania na rzecz wspólnoty lokalnej.

Obok nich M. Rymśza prezentuje cechy charakterystyczne dla współczesnego modelu ekonomii społecznej w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Są to²²:

- obudowanie przez ekonomię społeczną „normalnego rynku”;
- zasada inkluzji wykluczonych oraz koncepcja „mieszania ryzyk” (na przykład w przedsiębiorstwach społecznych pracownicy pełnosprawni wspierają niepełnosprawnych);
- znacząca rola liderów i menedżerów społecznych, a także wsparcie ze strony państwa w podejmowaniu i upowszechnianiu inicjatyw;
- zatrudnienie wspierane i socjalne, subsydiowane ze środków publicznych;
- istotne udogodnienia prawne dla podmiotów tego sektora przy stosunkowo wysokim poziomie regulacji gospodarki przez państwo;
- typowe podmioty to spółdzielnie socjalne, towarzystwa oparte na zasadzie wzajemności, stowarzyszenia, fundacje, organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, firmy społeczne²³.

Z kolei R. Towalski przyjmuje, że ekonomia społeczna²⁴:

- generuje miejsca pracy o wysokiej jakości i ulepsza poziom życia;
- oferuje ramy dla nowych form przedsiębiorczości i pracy;
- odgrywa bardzo ważną rolę w rozwoju lokalnym i spójności społecznej;
- bierze udział w tworzeniu stabilności społecznej i pluralizmu ekonomii rynkowej;
- odpowiada wartościom i strategicznym celom UE: spójność społeczna, pełne zatrudnienie i walka przeciwko biedzie i wykluczeniom społecznym, demokracja uczestnicząca, lepsze rządy i stały rozwój.

Z kolei w odniesieniu do celów Bruno Roelants podkreśla, że podmioty ekonomii społecznej są nastawione na zaspokajanie potrzeb, których nie mogą wy-

²¹ J. Deofourny, P. Develtere, *Ekonomia społeczna: ogólnoswiatowy trzeci sektor*, w: *Trzeci sektor dla zaawansowanych. Współczesne teorie trzeciego sektora – wybór tekstów*, Stowarzyszenie Kłó/Jawor, Warszawa 2006.

²² M. Rymśza, *Trzeci sektor a druga fala ekonomii społecznej w Polsce*, „Trzeci Sektor” 2007, nr 9.

²³ Zestaw ten skorygowano o typy organizacji społecznych wymienionych przez Komisję Europejską w definicji ekonomii społecznej. Cyt. za P. Sałustowicz, *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, *Ekonomia Społeczna Teksty* 2007, nr 2 (<http://es.teksty.ekonomiaspoleczna.pl/pdf/2007>) (30.06.2012).

²⁴ R. Towalski, *Rozwój sektora gospodarki społecznej w krajach Unii Europejskiej. Wnioski dla Polski*, 2004, s. 5 (mimeo).

pełnić inne sektory²⁵. Są to: spójność społeczna i równowaga oraz konstrukcje społeczeństwa pluralistycznego, uczestniczącego, demokratycznego i opartego na solidarności.

Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, ale nie ogranicza się ona tylko do tego. Świadczą o tym zarówno wspomniane już zakres działań powiązanych z pozostałymi segmentami gospodarki, jak również inne przypisywane jej funkcje. Dodatkowo funkcje prorozwojowe ekonomii społecznej to²⁶:

- tworzenie materialnej bazy dla działania organizacji obywatelskich;
- promowanie alternatywnych form kredytowania;
- wzmacnianie kapitału społecznego;
- regenerowanie lokalnej przestrzeni publicznej;
- sprzyjanie urzeczywistnieniu idei obywatelskich;
- ułatwianie reformowania sektora usług publicznych.

Nieco inaczej funkcje ogólnorozwojowe ekonomii społecznej ujął J. Wygnański, który wymienił wśród nich²⁷:

- społeczną kontrolę rynku, zwłaszcza „mitygowanie” rynku, zarówno w formie ochrony konsumentów, jak również szerszej rozumianej odpowiedzialności za skutki działań sektora komercyjnego;
- kompensowanie deficytów rynku, czyli dostarczanie dóbr i usług, których rynek samoczynnie by nie dostarczał lub dostarczanie ich osobom nie uczestniczącym w rynku z określonych powodów;
- poszukiwanie nowych kierunków – alternatywnych form organizacji rynku;
- zasadę wzajemności i zaufania jako czynnik obniżający koszty transakcyjne;
- holistyczne podejście do bilansowania zysków i strat;
- zastosowanie mechanizmów zarządczych i innowacyjnych właściwych dla rynku w działaniach społecznych.

Analizując cechy i funkcje ekonomii społecznej, można zauważyć, że ma ona dosyć szeroki kontekst. Obejmuje wiele trudnych do rozwiązania problemów społeczeństwa postnowoczesnego (między innymi ochrony środowiska, starzenia się społeczeństwa, nierówności społecznych, promowania nauki), będących jednocześnie w zakresie działalności innych segmentów gospodarki, co podkreśla jej komplementarną rolę w stosunku do nich. Poprzez swoją odmienność od tradycyjnej ekonomii oraz specyficzne formy działalności może przyczyniać się do modyfikacji zachowań rynkowych, politycznych i ograniczania niedoskonałości gospodarki rynkowej, co z pewnością będzie „krokiem” ku realizacji wspólnych celów jej i zrównoważonego rozwoju.

²⁵ B. Roelants, *Defining the Social Economy?*, w: *Preparatory Dossier to the First European Social Economy Conference in the EU Candidate Countries*, Praha 2002.

²⁶ J. Hausner, op. cit., s. 15.

²⁷ J. J. Wygnański, *Ekonomia społeczna w Polsce – definicja, oczekiwania, wątpliwości*, w: *Raport Otwarcia projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”*, PISe, Warszawa 2006.

Podsumowanie

Ekonomia społeczna – jej specyfika, cele, funkcje, zasady, na których się opiera, i lokalne „zakorzenienie” – umożliwia rozwiązywanie, a przynajmniej łagodzenie problemów społecznych (między innymi w zakresie wykluczenia społecznego, zaspokajania potrzeb społeczności lokalnych oraz tworzenia trwałych, lokalnych miejsc pracy), co pozytywnie oddziałuje na jakość życia i dobrobyt społeczny. Dzięki temu doskonale wpisuje się w kontekst koncepcji zrównoważonego rozwoju, jej celów i zasad, jest względem niej komplementarna. Jako taka powinna się przyczyniać do zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym.

Ekonomia społeczna rozwija się w sposób spontaniczny, by nie powiedzieć wręcz nieskoordynowany. Chcąc wzmocnić jej rolę jako liczącego się segmentu gospodarki i kategorii rozwojowej, również w kontekście rozwoju zrównoważonego, należałoby rozwinąć ją jako kategorię: analityczną, strategiczną, planistyczną i zarządczą. Ponadto niezbędne jest stworzenie odpowiedniej obudowy instytucjonalnej, form wsparcia, upowszechnienie wiedzy o już wykorzystywanych sposobach działalności oraz generowania innowacji społecznych, a także edukowanie szeroko rozumianego społeczeństwa wraz z tymi, którzy się zajmują ekonomią społeczną.